

Em. Bucură.
14 Iunie 1932.

Scriitorii din toată lumea, cari s'au adunat de curând la Budapesta pentru o săptămână de cunoaștere și de lucru, n'au uitat să pună în ordinea de zi a congresului lor problema păcii. Ea avea această formulare: În cel fel membrii P.E.N. Clubului pot servi cauza păcii în afară de orice politică și urmărindă fie organizată să delegația germană ca o serie de comunicări și de discuții. În ziua hotărîtă să constata că delegația germană făcuse mai mult decât să se ceruse, dar nu ce i se ceruse, și marea ședință n'a mai putut să se ție. Aceasta n'a împiedicat apariția părerilor în materie și de-atâtea ori cicoșirea lor de fulger. Pacea se pare că nu poate fi discutată niciodată în liniște, nici chiar între paciști.

O adunare internațională de scriitori parcă nici nu se mai poate închipui fără această preocupare, ca, de altfel, astăzi, orice adunare la fel, de orice reasă. Pacea începe să fie ca oceanul, mijlocul de legătură între cele două depărtate popoare și o stare firească intercontinentală. Să e primim ca atare și să ne încredințăm ei. Să ne înțelegem în același spirit, mai larg, și luptele care se dau pentru ajungerea până acolo, la orizontul oricărei liniști, cu mirajul unei lumi noi mai bune și cu plutirea fără piedică sub constelațiile, aproape să le ajungi cu mâna, ale tuturor idealurilor. Suntem doar mai în domeniul oamenilor de închipuire decât oriunde aiurea! Oricui pe pământ și s-ar putea închide, cu lanțuri de datini și de imperitive, un fragment de lume, dar nu lor. M'am trezit de aceea luând parte și eu la discuție și ajuzând tând-e, cât mă iertau puterile, să înainteze, cu toate că aș fi vrut-e lăsată în seama altor cercuri și prilejuri. Prin urmare, iată discuția păcii, nu la Geneva și în sănul vreunei comisii internaționale cu mandat special și limitat, și tocmai la Budapesta și între P.E.N. Clubiști. Să deschidem ușile grele de cejar ale Academiei de științe, unde se țin ședințele, și să pătrundem, teți cei cari au în piept insigna de artă a congresului, discul lunguș, cu tablele de autorități moștenite în Transilvania dela fostul regim și vopsite din nou, discul smălțuit alb cu chenar de aur și o pasăre ca un Sfânt duh la mijloc, în cădere, cu aripile subțiri desfăcute.

De pe ferestre vedem suh noi Dunărea, strânsă în podurile ei atârnante cu vasele albe care trec, venite din jos, de departe, dela Portile de fier și din porturile noastre doborite de soarele de Maiu. Dincolo sunt malurile înalte ale Budei, cu Cetatea, unde locuște Horthy, regentul, ca să nu se așeze în Palatul Regal, în acest Palat Regal însuș cu statuia călare și bătută de vânt, ca într-o zi de biruință, a lui Eugeniu de Savoia, și cu Bastionul alb al Pescarilor, ca un pridvor de piatră al Bisericii Incoronării de dindărăt. Linia dealurilor și clădirile de pe ele aduc aminte de Praga și de un Hradecin mai puțin măreș, dar mai prietenos. O capitală bine clădită și îngrijit întreținută, o capitală pentru o țară de douăzeci de milioane, cum ii va scăpa primarului să ne-o spună într-o cuvântare de banchet, deși suntem de față și reprezentanți ai fragmentelor liberate din această sumă rotundă de locuitori ai Ungariei milenare. Am dus și noi pietre în spate la aceste palate

și an netezit și noi la parcuri, cuncaștem unele statui foarte deaproape, ne regăsim în ele rude bune. De-altminteri, asemenea mici scăpări au mai fost și ne învățaserăm toți cei pe cari ne priveau, să le primim cu un zâmbet de înțelegere și de îngăduință. Poate că dacă l-ar fi văzut gazdăle noastre s'ar fi supraveghiat mai mult și ar fi ținut seamă nu numai de Apisenii de-acole, pentru că el era de două ori dureros. Încole, purtarea lor și esteneala ca adunarea să iasă cât mai bine sunt vrednice de toată lauda și întru nimic mai prejos de ce au făcut alte țări, mai mari astăzi și mai bogate, pentru primirea Congresului anual al P.E.N.Clubului.

Academia de științe, în care ne găsim, Tomanos Academia, e un palat mareț într'un stil clasicizant, cu arcade, firide și coloane greco-romane și a fost ridicat în 1865, citez din discursul de deschidere a președintelui ei, unul din președinții și ai P.E.N.Clubului maghiar, dl. Albert de Berzeviezy: "ridicat și isprăvit în 1865 pentru Academia noastră, întemeiată din inițiativa intelui Stefan Széchenyi, acum mai bine de o sută de ani. Ridicarea acestei clădiri, care folosește și ca loc de adunare multe societăți literare și științifice, a fost pusă la cale și infăptuită în epoca regimului austriac absolut, care nu era deosebit de binevoitor unor asemenea întreprinderi, nu din mila print, ci din dragostea și jertfa națiuniei..."

"Frescele care împodobesc această sală, lucrări ale marelui nostru pictor istoric ráposatul Carel Letz, vă povestesc în trăsături mari epociile de seamă ale dezvoltării culturii noastre naționale. Vedeti aci pe întâiul nostru rege, Sfântul Stefan, care înbrătișând creștinismul și primind coroana pe care i-a dat-o Papa Silvestru al II-lea, a arătat că locul regatului lui e printre țările Europei apusene și s'a datorat de biserică și de cultura răsăriteană, cu care nația ungă se găsea dela așezarea ei în Europa în dese legături.

"Vedeti de asemenea, pe regele Coloman și el din dinastia arpadiană, care a înființat încă dela începutul secolului al doisprezecelea procesele împotriva vrăjitoarelor, pentru că nu credea în vrăjitorie.

"Recunoașteți aci curtea strălucită a Regelui Matei Corvin, care s'a silit să aducă în Ungaria cultura Renașterei italiene, a înjghebat o vastă vestită bibliotecă, a înființat o universitate și a astăzăns pe lângă el pe învățători, poeți și artiști. Tabloul care infățișează vremea reformei și a contra reformei vă arată pe conducătorii celor două mișcări, părtași amândoi în mare măsură la dezvoltarea limbii și literaturii noastre naționale, de vreme ce, ca să-și răspândească învățăturile au fost siliți să părăsească limba moartă latină și să se folosească de limba națională, să tălmăcească biblia și să-și scrie tratatele polemice în ungurește. La dreapta zăriți pe corifeii războaielor cu Trucii și ai întăierilor războaie de neatârnare, și printre ei figura eroică a lui Niculae Zrinyi, poet și viteaz, căpităt totodată, autor a întăriei noastre epopei naționale, o prea mărire a bunicului lui, mort apărând cetatea Sighetului, epopee răsboinică și în acelaș timp, adânc religioasă".

"Chiar numai aceste indicații fugare vă dau de gol faptul că literatura ungă a început să se infiripeze încă din secolul al șaisprezecelea și s'a dezvoltat în secolul al șaptesprezecelea. Izolarea limbii a îngreunat pătrunderea

În streinătate a acestei literaturi și abia în secolul al nouăprezecelea Europa și întreaga lume civilizată a aflat de literatura noastră prin opere a căror valoare netăgăduită le-a croit drum în literaturile streine.

"Aici trebuie amintit, mai cu seamă, marele nostru poet, eroul național și el, Alexandru Petőfi, ale cărui poeme lirice cântând iubirea, țara și libertatea, au cucerit, ca să fie aşa, lumea, cu toată scurta lui viață".

Cred că nu puteam să dău mai deadreptul și în linii mai sigure, cadrul de eameni și de stări sufletești, în care s'a găsit din întâia zi Congresul

P.E.N. Clubului, decât făcând acest citat. Tremură prin el și ceva din vremurile nu numai ale noastre, ori decât ori s'a vorbit cu alte prilejuri începând încă dela Bruxelles și trecând pela Oslo, Viena și Varșovia, despre o adunare internațională la Budapesta. Puntea aceasta între apusul în răsăritul Europei nu părea cel mai potrivit loc pentru discutat chestiile de apropiere între popoare, într-o atmosferă cum se înțelege dela sine, de nepărtinire deplină și deasupra oricăror bănuieri. Se poate zice că a ieșit mult mai bine decât de așteptau chiar optimiștii, cu toate că pe cer au năvălit năprasnic toti norii. Adieri de bună înțelegere și de firești compromisuri i-au strâns însă din toate părțile și i-au dus început dindărăt, în prăpăstiile furtunilor de mâine. Congresul al zecelea al P.E.N. Clubului, ^{s'a încheiat} și în partea lui doctrinară cu bine. E chiar ciudat că toată lumea, cu păreri uneori aproape opuse, s'a mărturisit multumită.

Două probleme erau la ordinea zilei: una curat scriitoricească, premiul de roman al P.E.N. Clubului, iar a doua, mai curând socială, acțiunea pentru pace a scriitorilor organizați în această asociație.

Acordarea premiului s'a amânat, după oarecare discuție, pentru anul viitor. S'au ridicat și glasuri care au cerut premiarea chiar acum a cărții celei mai aproape de prevederile regulamentului. Am crezut că trebuie să fiu împotriva și în cele din urmă părerea aceasta a biruit. Înseamnă să se sduncine rostul însăși al premiului, nu numai încrederea în respectarea unei hetăriri luate în legătură cu un termen oarecare, dacă se alegea numai din patru lucre, căte se anunțaseră până în ziua congresului, în loc de peste patruzeci, căte trebuiau să fie. Firește că între cei care n'au trimis o carte la premiu se întăcea și România. Ea are acum prilejul să îndrepte această neprezentare, pricinuită nu atât din lipsa manuscrisului sau apariției unei cărți îndrăsnete, cât din greutățile tehnice ale traducerii în frantuzesc și multiplicări până la o sută de exemplare aceste traduceri pe cheltuiala autorului. Alegându-se lucrarea s'ar putea ajuta, autorul, de o instituție românească de Stat sau de editură, ca să poată fi fată la înțrecere. Foloasele, chiar în cazul nepremierii, ar fi foarte mari, atât pentru propaganda țării, cât și pentru publicitatea scriitorului. Trebuie, în tot cazul, încercat.

Când e vorba de atitudinea P.E.N. Clubului față de problema păcii, am avut impresia chiar la Budapesta că s'ar putea strănge elementele unui adevărată istorie al ei. La început, la acel început când a fost numai evanțul dela Londra, se urmărea crearea de legături între scriitorii tuturor țărilor,

cunoașterea lor personală prin schimb de vizite, putința discutării împreună și nicioare an a unor probleme generale. Mișcarea din jurul unor mese cu sticlarie, tacâmuri și servete de o strălucire ~~amuzantă~~ angle-saxonă la un restaurant londonez, s'a revărsat însă în lumea largă și i-a prins mai mult poate decât orice așteptări. Se adaugă astfel conștiința unei mari puteri și freamătul mai greu de înfrânat, a ideolegiilor continentale. P.E.N. Clubul începe încet pe planul înclinat al acțiunii. Ceesace se înțelegea dela sine înainte, că organizație în ultimă analiză lucrează pentru pace și că punerea la un loc a scriitorilor de diferite naționalități înseamnă cel puțin o manifestare a unei dorință și putințe de apropiere între națiuni, căuta o formulare precisă. Ea era încă destul de generală și putea întruni, cum a întrunit, toate vulturile. Să auzit, întâia oară la Haga și să a găsit ~~ace~~ în statul federatiiei internaționale a P.E.N. Cluburilor, în următoarele trei puncte: "literatura, dacă știe de națiuni, nu știe de hotare și ~~nu~~ schimburile literare trebuie să rămână tot timpul neatârnate de accidentele vietii politice a popoarelor. Membrii P.E.N. Cluburilor cred că în ~~noi~~ imprejurări și cu deosebire în timp de răsboiu, respectul operelor de artă, avut obștese al omenirii, trebuie să fie menținut mai presus de patimile naționale și politice. Membrii P.E.N. Cluburilor își vor feoli tot timpul înrăurirea care ar putea decurge din persoana și scrierile lor, în sprijinul bunei înțelegeri și a respectului reciproc între popoare." La Budapesta s'a încercat un pas mai departe. El a întâmpinat impetriviri și n'a putut fi făcut decât cu unele amendamente de îngădare. A fost ca un semnal, cel dintâi, că nu trebuie să se treacă peste anumite margini. Între cei cari s'au impetrivit am fost și noi, alături de Italia, Elveția și Suedia.

Pasul acesta mai departe era o moțiune prin care se hotără să se protesteze pe lângă acele guverne care ar pune piedici libertății de păreri a scriitorilor, crezut că ericăt se verbea de limpede despre pumetul de vedere literar și nu politic, nu însemna mai puțin o alunecare într-un domeniu, care poate fi tot atât de respectabil, dar unde și criteriile și luptătorii sunt alții. Prințipiu în sine e un bun câștigat încă de Revoluția franceză, nu numai pentru scriitori, ci pentru orice cetățean al lumii, dar transformarea lui într-o metodă de acțiune a P.E.N. Clubului nu se părea tot pe atât primejdioasă pe cât nerodnică. A fost și părerea, expresiv exprimată a lui Marinetti, sau linistit și neted a delegaților elvețieni și suedezi. Aveam nevoie de acest sprijin ca să mă pot apăra, până și în proprii mei ochi, de învinuirea discretă de retrograd, care își făcea loc în mirările prepunătorilor francezi și mețiunii. În cele din urmă a trebuit să se dea întâmpinărilor noastre o formă care să intre în textul primit cu unanimitate. Protestul se face de Comitetul executiv dar numai la cererea unui P.E.N. Club prin Comitetul lui și cu valabilitate numai pentru țara de origină a acestuia. Prințipiu înaintaților și al activiștilor era scăpat. Imprejurările în care el se putea aplica îi lua însă orice primejdie de surpriză locală sau de manifestare de solidarizare, universală, pentru cazuri și interese care de obicei nu se cunosc decât de prea puțini. Scriitorii din P.E.N. Club rămâneau ~~de~~ aceiași prieteni ai pacii și apărători ai celor ne-

drogătiți, dar iară să lase nimănuia, nici celor mai prepelnici, impresia
ci se răvesc vederile, chiar numai prin găsire pe aceiaș cale, ale unor direcții
spirituale ~~xpx~~ extremiste. Ciochnirea părerilor, între cei care vorbeau de
Rousseau, Diderot și D'Alambert, și se gândeau pe calea personalitatea mult
mai actuală prin existența lor pământească, și între cei care vorbeau de
neamestecul politicii și al literaturii, s'a putut întâmpla sub ochii
noștri mirați ca de orice minunat spectacol, jucat cu mare artă, dar n'a dus
la spargerea P.E.N. Clubului și nici măcar la slăbirea legăturilor dintre
unii participanți.